

УДК 343.13(477)

В. О. Рибалкокандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ОЦІННІ ПОНЯТТЯ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПОРЯДКУ ВИДІЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті досліджено доктринальні основи використання оцінних понять у кримінальному процесуальному праві України. Узагальнено правозастосовні помилки в тлумаченні оцінних понять і заходи щодо запобігання їм. Розкрито особливості реалізації оцінних понять для правової регламентації порядку виділення матеріалів кримінального провадження. На підставі аналізу положень кримінального процесуального законодавства України обґрунтовано пропозиції щодо внесення змін і доповнень до чинного Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: оцінні поняття, Кримінальний процесуальний кодекс України, регламентація порядку виділення матеріалів кримінального провадження.

Постановка проблеми. Як справедливо зазначає Д.В. Дробинін, якщо рішення про об'єднання матеріалів кримінального провадження має полегшити збирання необхідних доказів, то рішення про виділення не повинне стати перешкодою для успішного доказування [4, с. 39].

Чинне кримінальне процесуальне законодавство (ст. 217 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)) установлює, що виділення матеріалів кримінального провадження не допускається, якщо це може негативно відобразитися на повноті досудового розслідування та судового розгляду.

Закон не конкретизує підстави виділення матеріалів кримінального провадження, що зумовлює немало труднощів і помилок у слідчій практиці. Однак аналіз норм КПК України дозволяє стверджувати, що необхідність у виділенні матеріалів кримінального провадження виникає за відсутності зв'язку між окремими суспільно небезпечними діяннями чи особами, які їх учинили. І хоча ця підстава прямо не прописана в законі, але впливає зі змісту ст. 217 КПК України як альтернатива підставам для об'єднання матеріалів кримінального провадження.

У процесі розслідування іноді за основу об'єднання кримінального провадження помилково беруться випадкові ознаки (наявність одних і тих самих свідків, потерпілих, збіг місця події, ідентичність кваліфікації діянь різних осіб тощо), що спотворює обставини розслідуваної події,

призводить до необґрунтованого затягування строку слідства, «розпилює» сили слідчого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із позицій кримінально-правової теорії питання нормативної сутності оцінних понять розглядали Я.М. Брайнін, Р.С. Джинджолія, О.В. Кобзева, В.М. Кудрявцев, О.В. Наумов, М.І. Панов, В.В. Пітецький, С.Д. Шапченко, О.С. Шуміліна й ін. Різні аспекти цієї тематики у сфері кримінального судочинства висвітлені в працях таких учених, як С.С. Безруков, Д.К. Василяка, М.М. Гродзинський, Ю.М. Грошевой, А.Я. Дубинський, П.С. Елькінд, О.В. Капліна, Е.Ф. Куцова, П.А. Лупинська, В.Т. Маляренко, П.Г. Марфіцин, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, І.Л. Петрухін, В.М. Савицький, М.В. Салтєвський, М.І. Сірий, С.М. Стахівський, В.М. Стратонов, М.С. Строгович, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило й ін.

Мета статті – дослідити оцінні поняття, які використовуються для регламентації порядку виділення матеріалів кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. Розслідуватися в одному провадженні повинні взаємопов'язані злочини. Якщо в процесі розслідування буде встановлено відсутність взаємозв'язку як між окремими злочинами, так і між підозрюваними в їх учиненні особами, прокурор повинен прийняти рішення про виділення матеріалів досудового розслідування.

Якщо особи підозрюються/обвинувачуються в учиненні різних кримінальних правопорушень, що не пов'язані між собою обставинами вчинених злочинів, то об'єднане провадження щодо них не матиме жодного сенсу. Таке провадження жодним чином не зможе позитивно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду, а навпаки, призведе лише до затягування та плутанини.

Необхідність у виділенні матеріалів досудового розслідування може бути зумовлена різною підслідністю злочинів. Зокрема, у ч. 9 ст. 216 КПК України йдеться про те, що якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші злочини, учинені особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, учиненими особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює в кримінальному провадженні досудове розслідування, то повинна бути з'ясована можливість виділення провадження щодо цих нововиявлених злочинів окремо. Однак видається, що виділяти кримінальне провадження у зв'язку з персональною підслідністю одного з підозрюваних чи обвинувачених є недоцільно без наявності інших правових підстав для розділення кримінального провадження. Вирішуючи питання про необхідність виділення кримінального провадження за умови різної підслідності, прокурор повинен виходити з того, що за наявності тісного взаємозв'язку між розслідуваними діями слід визначати підслідність усіх цих злочинів, а не приймати рішення про роздільне провадження.

Протягом значного часу під прицільною увагою вчених-процесуалістів і законодавця знаходиться питання боротьби зі злочинністю неповнолітніх. Одним зі способів протидії цьому негативному явищу є обмеження впливу на неповнолітніх порушників із боку дорослих співучасників шляхом розділення провадження. Тому необхідність у виділенні кримінального провадження може бути зумовлена участю неповнолітнього в учиненні злочину разом із дорослими (ст. 494 КПК України).

Це положення введене для того, щоб ізолювати неповнолітнього на досудовому слідстві та судовому розгляді від негативного впливу дорослого [2, с. 59; 12, с. 98, 137; 14, с. 67], створити умови для з'ясування обставин, на які закон зобов'язує звернути увагу. Слід погодитися з авторами, які говорять про психічні та пси-

хофізіологічні особливості особи підлітка, якому властива підвищена сприйнятливність впливу з боку старших за віком [3, с. 78–79; 5, с. 30–31]. З урахуванням цього кримінальним процесуальним законом розширено перелік обставин, що підлягають установленню в кримінальному провадженні про злочини неповнолітніх із потребою доведення впливу старших за віком (п. 4 ч. 1 ст. 485 КПК України).

Отже, законодавець вимагає від органів досудового розслідування та суду з'ясувати, чи вчинено злочин у співучасті, чи були дорослі підбурювачі й інші співучасники цього кримінального правопорушення (далі – КП). Однак достовірно встановити обставини вчинення злочину неповнолітнім, роль у злочинному посяганні дорослого співучасника, вплив дорослого на умови життя підлітка, коли розслідування та судовий розгляд щодо неповнолітнього та дорослого співучасника будуть відбуватися окремо, у край тяжко. Однак у будь-якому разі питання про виділення КП має вирішуватися відповідно до необхідності всебічно з'ясувати характер злочинної діяльності та ступінь винуватості кожного обвинуваченого.

Більшість авторів, які досліджували особливості провадження в справах неповнолітніх, зауважують, що виділення кримінального провадження щодо неповнолітнього можливе лише в окремих випадках: 1) коли підліток брав участь лише в окремих епізодах злочинної діяльності дорослих обвинувачених; 2) коли неповнолітній обвинувачений виступав у ролі пособника й у злочинній групі відігравав другорядну роль; 3) коли дорослий обвинувачений чинив на неповнолітнього негативний вплив у період, що передував учиненню злочину, чи в період розслідування [3, с. 78–79; 4, с. 135–136; 5, с. 30].

Слідчі неохоче виділяють кримінальне провадження щодо неповнолітніх в окреме провадження, оскільки це ускладнює з'ясування ролі дорослого співучасника, його впливу на дитину, створює перешкоди для доведення вини дорослих співучасників [4, с. 137; 12, с. 99; 14, с. 67]. Водночас положення ст. 494 КПК України (про можливість виділення справ щодо неповнолітнього співучасника) за умови, що це, звісно ж, негативно не відобразиться на повноті досудового розслідування та судового розгляду, усе-таки зберігає свою актуальність і може виступати як самостійна підстава для виділення кримінального провадження.

Необхідність у виділенні кримінального провадження може виникнути, коли спільне суспільно небезпечне діяння вчинене особою, яка є суб'єктом злочину, і особою, яка на момент його вчинення діяла в стані неосудності (чи у якої психічний розлад настав після вчинення злочину).

Відповідно до ст. 510 КПК України кримінальне провадження, яке здійснюється в загальному порядку, і кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру можуть бути об'єднані в одне чи виділені в окремі кримінальні провадження.

У юридичній літературі є думка про нецільність розділення кримінального провадження із цієї підстави, проте видається, що розділення кримінального провадження із цієї підстави створює більш сприятливі умови для задіяння механізму посиленого захисту прав і законних інтересів процесуально недієздатних осіб. Необхідність виділення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру в окреме зумовлена особливостями цього провадження (особливо у зв'язку з проведенням стаціонарної судово-психіатричної експертизи).

Необхідність виділення матеріалів кримінального провадження може бути зумовлена тим, що справа за кількістю обвинувачених і епізодів обвинувачення є надмірно громіздкою, складною [2, с. 22; 7, с. 472; 8, с. 88; 12, с. 103–104; 14, с. 66].

Аналізуючи складність і багатоепізодність провадження як обставину, що зумовлює *необхідність* рішення про виділення кримінального провадження, доречно згадати про результати підготовлених Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ узагальнень судової практики застосування судами першої й апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (Постанова № 14 від 19 грудня 2014 р.). Там зазначено, що однією з причин недотримання судами розумних строків у кримінальних справах стосовно осіб, яких тримають під вартою понад 6 місяців, є саме складність кримінального провадження (наявність багатоепізодних справ і велика кількість учасників кримінального провадження). Як приклад наводиться справа, що розглядалася Коломийським міськрайонним судом Івано-Франківської обл. по обвинуваченню Д. О. у вчиненні

злочинів, передбачених ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 366 Кримінального кодексу України (далі – КК України); К. Г. – у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 366 КК України, Т. В. – у вчиненні злочинів, передбачених ч. 4 ст. 191, ч. 2 ст. 209, ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 366 КК України, та інших (усього 24 особи). Слухання цієї багатоепізодної справи з великою кількістю підсудних та інших учасників неодноразово відкладалося та переривалося у зв'язку з неявкою до суду підсудних, їхніх захисників і свідків.

Іншим прикладом є справа, що слухалася Суворовським районним судом м. Херсона по обвинуваченню Б. Є. у вчиненні діяння, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України та Н. Р. – у вчиненні діянь, передбачених ч. 3 ст. 190, ч. 5 ст. 27, ст. 358, ч. ч. 1, 4 ст. 358 КК України. У цьому КП понад 100 осіб мали статус потерпілих, що викликало потребу в постановленні судом аж 337 ухвал про допит потерпілих у режимі відеоконференції [13].

Автори Модельного КПК зауважують, що «не повинні об'єднуватися в одне провадження обвинувачення, розгляд яких через значний обсяг зібраних матеріалів чи велику кількість обвинувачених здатен істотно сповільнити чи іншим чином ускладнити розгляд кримінальної справи судом» (п. 3 ст. 46) [10].

Тривалий строк провадження (так само, як і трудомісткість судового розгляду) сам по собі не може слугувати критерієм, який дасть змогу приймати рішення про виділення кримінального провадження. Будь-яке багатоепізодне кримінальне провадження завжди більш трудомістке (щодо досудового розслідування й судового розгляду), ніж одноепізодне. Це, однак, не означає, що будь-яке багатоепізодне кримінальне провадження слід розділяти. Така редакція норми в Модельному КПК дозволяє дробити будь-яке кримінальне провадження, даючи можливість органам розслідування самим визначати міру «трудомісткості» провадження.

У чинному КПК України неодноразово вжите поняття «складність кримінального провадження» (п. 1 ч. 3 ст. 28; ч. ч. 1 і 3 ст. 294). При цьому в п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України зазначено, що складність кримінального провадження визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних і кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо.

Як справедливо зазначають деякі автори, у законі правильніше було б використовувати поняття «складна групова справа» чи «складна багатоєпізодна справа»; за необхідності ці терміни можуть бути об'єднані в один – «складна багатоєпізодна й групова справа» [9, с. 126].

Із наведеного вище випливає, що складне й багатоєпізодне кримінальне провадження («кримінальне провадження-гігант») – це кримінальне провадження про велику кількість пов'язаних між собою епізодів злочину, учинених одним чи багатьма обвинуваченими, що містить значний за обсягом доказовий матеріал, роздільне досудове розслідування, судовий розгляд яких з огляду на вимогу повного та всебічного дослідження створює значні труднощі (зокрема пов'язані з фізіологічним і психологічним перевантаженням слідчого, судді).

«Справи-гіганти» – це складні, трудомісткі справи, матеріали яких складаються з десятків або сотень томів. Вони охоплюють велику кількість епізодів злочинної діяльності, значну кількість співучасників, характеризуються складними зв'язками між ними. У процесі розслідування отримання неправомірної винагороди службовими особами (часто високопоставленими), дій бандитських та інших організованих груп, організованих викрадень майна виявляється складна, багаторівнева система взаємозв'язків учасників злочинної діяльності, розподілення функцій між ними. Такі справи розслідує здебільшого група слідчих (чисельність групи залежно від складності справи досягає іноді декількох десятків людей).

Однак і в процесі розслідування таких великих, громіздких справ групою слідчих виникають суттєві проблеми: 1) провадження по «справах-гігантах» не вкладається в граничні строки розслідування та тримання під вартою; 2) свідки, яких викликають до суду, часто детально не пам'ятають, про що вони давали свідчення кілька місяців тому, на початку розслідування; 3) знижується актуальність, виховний вплив процесу [8, с. 88].

Іноді кілька активних членів слідчої групи можуть зібрати таку кількість доказів, що слідчий керівник буде неспоможний повністю проаналізувати, оцінити їх і своєчасно прийняти оптимальне рішення. Окремий же член такої слідчої групи, що займається дослідженням окремих епізодів злочинної діяльності (якому вся «картина» розслідування зазвичай не відома), тим більше не може всебічно оцінити докази в їх су-

купності. У ще більш складному становищі опиняється суддя, навіть досвідчений, який, зважаючи на такі властивості психіки, як сприйняття, увага, пам'ять, буде не здатний повною мірою охопити інформацію, що міститься у справах-гігантах, проаналізувати її взаємоузгодженість, виявити суперечності та слабкі місця.

Отже, розслідування та розгляд подібних справ створюють необхідні умови для всебічного та повного дослідження злочину, але водночас можуть зумовлювати складності, що, навпаки, перешкоджатимуть цій меті. Тому надмірний обсяг справи може бути підставою для виділення її окремих частин в окреме провадження. Однак питання про те, чи слід узагалі приймати таке рішення, а якщо так, то який обсяг справи потрібно виділяти, не можна визначити без конкретного змісту обвинувачення, характеру зв'язків між підозрюваними/обвинуваченими та наявних доказів.

Водночас ми переконані, що не можна виділяти справу щодо особи, яка отримала неправомірну винагороду, та особи, яка її дала, оскільки дії таких осіб тісно пов'язані, та й доказова база в цих справах будується на взаємних свідченнях. Розділення таких справ може призвести до того, що раніше винесений вирок може суперечити наступному. Така ситуація можлива, коли щодо особи, яка визнала факт отримання неправомірної винагороди, справа виділяється в окреме провадження, її розгляд у суді закінчується обвинувальним вироком, а справа щодо особи, яка дала таку неправомірну винагороду, буде розглядатися в суді згодом. Є ймовірність, що в процесі судового розгляду вже засуджена особа, яка давала неправомірну винагороду, відмовиться від раніше наданих свідчень, а це призведе до того, що стосовно отримувача неправомірної винагороди суд змушений буде винести виправдувальний вирок. У результаті виявиться, що стосовно одних і тих самих злочинних епізодів той, хто пропонував неправомірну винагороду, буде засуджений, а отримувач – виправданий, що, звісно ж, неприпустимо. Неприпустимо також виділяти в окреме провадження й розглядати раніше кримінальне провадження щодо осіб, які збувають викрадене майно, поки судом не буде встановлений факт розкрадання.

Деякі автори під підставою виділення кримінального провадження розглядають не лише складність справи, але й вплив граничного строку тримання під вартою (за відсутності під-

став для зміни цього запобіжного заходу) і наявність загрози рецидиву [11, с. 97]. Однак не треба забувати, що виділення справ допускається лише за умови дотримання гарантій повного дослідження обставин справи (ч. 4 ст. 217 КПК України). З урахуванням цього вплив граничних строків тримання під вартою сам собою навряд чи може бути критерієм для виділення кримінального провадження.

Деякі автори взагалі виступають проти роз'єднання «справ-гігантів», оскільки одна й та сама особа двічі засуджується за основною та виділеною справою, що неприпустимо [13, с. 62]. На нашу думку, можливість дворазового засудження (але з різних підстав) не суперечить закону, а тому не може бути перепорою для роз'єднання «справ-гігантів».

Погоджуючись із необхідністю розділення «КП-гігантів» (як із виходом, що дає змогу уникнути фізичних і психологічних складностей, пов'язаних із досудовим розслідуванням і судовим розглядом), усе ж треба ще раз зазначити, що виділення такого роду кримінальних проваджень має завдавати найменшу шкоду встановленню істини в справі.

Як уже зазначалося, розділення кримінального провадження неможливе, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ч. 4 ст. 217 КПК України 2012 р.). Тому доцільно передбачити особливий порядок ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, що містить охоронювану законом таємницю тих підозрюваних/обвинувачених, які із самого початку не були з нею ознайомлені. Відповідно до чинного законодавства підозрюваному/обвинуваченому гарантоване право ознайомлюватися з усіма матеріалами кримінального провадження, а не тільки з тими, які стосуються обвинувачення, інкримінованого особисто йому (п. 14 ч. 3 ст. 42, ст. 221 КПК України). Однак подібна позиція законодавця видається помилковою. На нашу думку, право підозрюваного/обвинуваченого жодним чином не ігнорується в процесі часткового ознайомлення зі справою, коли йому надаються лише документи, що стосуються пред'явленого обвинувачення. Для забезпечення законності процедури ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та гарантованості захисту прав обвинуваченого в подібних випадках раціонально виносити відповідну постанову, де обґрунтовуватимуться

підстави прийнятого рішення, а також кількість і назви документів, що пред'являються особі для вивчення.

Висновки і пропозиції. З огляду на це слід доповнити ч. 1 ст. 221 КПК України (після першого речення) положенням такого змісту: «Слідчий за згодою прокурора під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, що містять відомості, які становлять охоронювану законом таємницю, обмежує обсяг пред'явлених матеріалів особам, яким ці відомості не були відомі. Із відповідною постановою ознайомлюються зацікавлені особи».

Список використаної літератури:

1. Белозеров Ю.Н. Соединение и выделение уголовных дел. Социалистическая законность. 1974. № 1. С. 62–63.
2. Быховский И.Е. Соединение и выделение уголовных дел в советском уголовном процессе. Москва. Госюриздат. 1961. 77 с.
3. Гуковская Н.И. Расследование и судебное разбирательство дел о преступлениях несовершеннолетних. Москва. Юридическая литература. 1974. 112 с.
4. Дробинин Д.В. Соединение и выделение уголовных дел как гарантия их всестороннего, полного и объективного исследования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Самара. 1999. 221 с.
5. Каневский Л.Н. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. Москва. Юридическая литература. 1982. 112 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків. Одісей. 2013. 1104 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ. Юстініан. 2012. 1224 с.
8. Ларин А.М. Разъединение уголовных дел и качество расследования. Актуальные проблемы социалистической законности и правопорядка. Куйбышев. КГУ. 1982. С. 86–90.
9. Марфицын П.Г. К вопросу о понятии сложного многоэпизодного и группового уголовного дела. Специфика правового регулирования в период становления рыночных социально-экономических отношений. Межвуз. сб. науч. тр. Омск. Омск. юрид. ин-т МВД РФ. 1996. С. 119–127.
10. Модельный УПК для государств – участников СНГ от 17 февраля 1996 г. URL: <http://docs.cntd.ru>.
11. Токарева М.Е. Правовая регламентация соединения и выделения уголовных дел. Современные проблемы уголовного права, процес-

- са и криминалистики: сб. науч. работ. Москва. 1996. С. 94–101.
12. Тумашов С.А. Проблемы соединения и выделения уголовных дел на предварительном расследовании: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Волгоград. 1998. 244 с.
13. Узагальнення судової практики застосування судами першої та апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. URL: <http://zib.com.ua>.
14. Шимановский В.В. Выделение уголовного дела в отдельное производство на предварительном следствии. Социалистическая законность. 1984. № 3(593). С. 66–68.
-

Рыбалко В. А. Оценочные понятия, которые используются для регламентации порядка выделения материалов уголовного производства

В статье исследованы доктринальные основы использования оценочных понятий в уголовном процессуальном праве Украины. Проанализированы правоприменительные ошибки в толковании оценочных понятий и меры по их предупреждению. Раскрыты особенности реализации оценочных понятий для правовой регламентации порядка выделения материалов уголовного производства. Анализ положений уголовно-процессуального законодательства Украины позволил обосновать предложения по внесению изменений и дополнений в действующий Уголовный процессуальный кодекс Украины.

Ключевые слова: оценочные понятия, Уголовный процессуальный кодекс Украины, регламентация порядка выделения материалов уголовного производства.

Rybalko V. O. Valuable concepts used to regulate the procedure for the severance of materials for criminal proceedings

The doctrinal bases of the use of the evaluative concepts in the criminal procedural law of Ukraine are investigated in article. Enforcement errors in the interpretation of the evaluative concepts. The features of implementation of evaluative concepts for the legal regulation severance of materials of criminal proceedings. A number of statements and proposals for amendments and additions to the current Criminal procedural code of Ukraine are suggested on the basis of the analysis of the provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine.

Key words: evaluative concepts, Criminal procedural code of Ukraine, regulation of severance of materials of criminal proceedings.